

DOI: 10.26565/2310-9513-2022-15-02
УДК: 334 (477+55)

ПЕРСПЕКТИВИ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА ІРАНУ

Панова Ірина Олексіївна

канд. екон. наук

доцент кафедри туристичного бізнесу та країнознавства
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
м. Свободи, 6, м. Харків, Україна, 61022

e-mail: iryna.panova@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1975-5644>

Жеваго Олександр Костянтинович

студент

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

e-mail: zhevago.alex@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3927-903X>

Ісламська республіка Іран завдяки цілій сукупності сприятливих факторів є однією з провідних регіональних держав Близького Сходу та однією з визначних геополітичних акторів на світовій арені. Вдале розташування на перехресті міжнародних шляхів «Схід-Захід» та «Північ-Південь», наявність значного ресурсного та геополітичного потенціалу надають можливість Ірану формувати та дотримуватися власної зовнішньополітичної лінії. Просування державою власних інтересів у регіоні Близького Сходу, діяльність у інших регіонах світу, розробка ядерної, космічної та ракетної програм у сукупності з протистоянням вищеперахованому з боку країн Заходу та регіональних суперників обумовлює особливу роль Ірану на міжнародній арені. При цьому визначальним фактором є те, що останні 40 років країни перебуває під різного роду та тяжкості міжнародними санкціями, а політико-ідеологічний та етно-конфесійний фактори обмежують коло традиційних можливостей зовнішньої політики країни, що однак компенсується гнучкою діяльністю Ірану. Об'єктом дослідження обрано зовнішню політику Ісламської республіки Іран. Мета роботи – дослідити сукупність факторів та дій, що дозволяють позначати Ісламську республіку Іран не тільки як ключового регіонального гравця на Близькому Сході, але й як важливого геополітичного актора на світовій арені. Для досягнення мети в роботі поставлено та вирішено наступні завдання, а саме, проаналізовано сучасні геополітичні проблеми Ірану та визначено подальші перспективи співробітництва України та Ірану. Під час виконання дослідження використовувалися методи аналізу та синтезу. Особлива актуальність дослідження позиції ІРІ на міжнародній арені зумовлюється недостатнім розкриттям даної проблематики у вітчизняних публікаціях експертного співтовариства. У той час як приклад Ірану є цікавим з точки зору шляхів та інструментів формування регіонального лідерства, а також просування власних позицій по всьому світу в умовах обмежень з боку світового співтовариства.

Ключові слова: економічні відносини, зовнішня політика, геополітичні проблеми, співробітництво.

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що деякі дослідники включають Іран до Середньої Азії, держава історично тяжіє до Близького Сходу. Значним фактором, що впливає на геополітичне положення Ірану є його розташування на перехресті регіонів, що дозволяє йому просувати власні інтереси на Близькому Сході, Південному Кавказі, Центральній та Південній Азії. Наявність конфліктних точок по периметру держави зумовлює націленість Ірану на створення власного геополітичного проекту задля стримування своїх численних регіональних та глобальних супротивників.

Аналіз останніх наукових досліджень. Зважаючи на важливість Ісламської Республіки Іран

на міжнародній арені та актуальність досліджень місця й ролі цієї держави у регіональному і глобальному контекстах, значна кількість науковців мають праці, що висвітлюють широке коло аспектів з даної тематики. Слід особливо згадати праці наступних вчених: Альдосарі Н., Алькаро Р., Атай Х., АлькароАббас С., Джахангаїз М., Кацман К., Константинова А., Кім К., Махер Н., Нікнамі Р., Грін В., Рот Т., Стеклер Й., Тернер Д., Узун Е., Хаджепур В. та інші. Досить значний науковий вклад внесли науковці кафедри туристичного бізнесу та країнознавства Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна: Парфіненко А.Ю., Панасенко Г.С., Онацький М.Ю., Станчев М. Г. та інші.

Мета статті – дослідити сукупність факторів та дій, що дозволяють позначати Ісламську республіку Іран не тільки як ключового регіонального гравця на Близькому Сході, але й як важливого геополітичного актора на світовій арені.

Виклад основного матеріалу. Основну діяльність Тегеран розгорнув на Близькому Сході, де у протистоянні з впливом США та його союзників – Ізраїлем та країнами Перської затоки він спирається не тільки на численні шиїтські общини (т.зв. «шиїтський півмісяць»), а на більш розширену геополітичну вісь – «вісь спротиву», що включає у себе ХАМАС та Ісламський джихад у Палестині, Хізбаллу у Лівані, Сирію, шиїтські міліції у Іраку, власне Іран та хуситів у Ємені.

Проксі-сили, що за різними даними становлять близько 200 тис. осіб, є важливим інструментом тиску Ірану на Сполучені Штати та їх союзників у регіоні. Враховуючи нездатність Ірану протистояти США у відкритому збройному конфлікті, а також посилене озброєння Ізраїлю та монархій Перської затоки, Ісламська республіка робить ставку на асиметричне введення боротьби за допомогою розгалуженої мережі проксі-сил.

За поглядами аналітиків RAND Іран використовує різноманітні підходи до діяльності свої проксі-сил, які можна розділити на чотири категорії: цільові, стримуючі, стабілізуючі та поширювачі впливу. Групи можуть виконувати декілька функцій одночасно, або по чергово різні. Такий гнучкий підхід дозволяє Тегерану ефективно перерозподіляти ресурси серед свої недержавних союзників та утримувати широку мережу проксі.

Цільові групи, а це передусім іракські Асаїб Ахль аль-Хакк та Катаїб Хезболла, спрямовані на постійний військовий тиск на США задля зменшення його присутності у регіоні через підвищення витрат на утримання американський військ. Ці шиїтські групи виникли у 2000-ні роки у відповідь на розміщення військового контингенту США у Іраку та були підтримані Іраном фінансами, зброєю та інструкторами. Однак, слід зазначити, що входження даних угруповань до складу силових структур Іраку, а також до політичної системи країни дещо знижує роль цих сил у справі тиску на США.

До стримуючих груп належить широка кількість організацій, кожна з яких має різний рівень залежності від Тегерану, а також ідеологічної однорідності. Серед таких груп можна виділити ліванську Хезболлу, іракську Організацію Бадр, хуситів, а також палестинські ХАМАС та Ісламський джихад, що є сунітами.

До стабілізуючих груп належать різноманітні загони, що використовуються Іраном на передовій. Це Фатіміюн – організація, що набрана з афганців-шиїтів, Зейнабіюн – набрана з пакистанців-шиїтів. Обидві організації були створені у якості

добровольчих об'єднань задля захисту шиїтських святинь у Сирії та Іраку від ІДІЛ. До стабілізуючої групи можна також віднести Патріотичний союз Курдистану, що є давнім партнером Тегерану та переслідує спільні цілі у регіоні.

Серед груп впливу переважають вже згадувані ліванська Хезболла, Організація Бадр, Катаїб Хезболла та Асаїб Ахль аль-Хакк – їх включення у офіційні силові структури Лівану та Іраку, а також успішна інтеграція політичного крила до систем цих країн привносить додатковий вплив Тегерану на Бейрут та Багдад. Інтеграція про-іранських груп у силові структури держав ускладнює боротьбу з ними та створює потенційні ризики, що США можуть ненавмисно посилити ці групи за рахунок співпраці в області безпеки [9].

Ключовим недержавним союзником Ірану є ліванська Хезболла, за моделлю якого КВІР та Аль-Кудс продовжують створювати про-іранські проксі-сили у регіоні. Іран підтримує антиізраїльські групи, такі як ХАМАС та Ісламський джихад для підвищення своєї репутації у сунітському світі, а також у рамках регіональної протидії Ізраїлю. Разом з тим підтримка ХАМАС є досить слабкою через нелояльність та розбіжності у ставленні до сирійського та єменського конфліктів. Підтримка хуситів з боку Ірану була зумовлена демонструванням їх ефективності проти коаліції Саудівської Аравії. При цьому варто зазначити, що хусити є переважно незалежними від політичної, економічної та військової підтримки Тегерану. Ємен цікавий Тегерану переважно як інструмент стримування КСА та майданчик для дешевих та безпечних ударів по арабській монархії.

Розширення впливу Ірану у регіоні привело до здатності проектувати свою міць не тільки на життєво важливу Ормузьку протоку, а й на інший ключовий водний шлях, Баб-ель-Мандебську протоку. Іран знаходиться на порозі створення безпечного сухопутного маршруту з Ірану до Середземного моря, завдяки міцним позиціям у Іраку, Сирії, Лівані [7]. Візит Б. Асада до Тегерану у травні 2022 року за думкою аналітиків може свідчити про подальше зміцнення іранської присутності у Сирії на фоні втрачання Росією свої позиції в країні внаслідок переорієнтування уваги на війну з Україною [8].

Протидія впливу США у ісламському світі входить до основ ідеології Ісламської республіки. Довга історія протистояння поєднується зі спробами налагодження діалогу між країнами. Однак після виходу США з ядерної угоди та проголошення адміністрацією Д. Трампа у 2018 році політики «максимального тиску» щодо Ірану між країнами суттєво зросло напруження. Це позначилося у розповсюдженні взаємних ударів на Близькому Сході, а саме: танкерна війна у Перській затоці, іранські ракетні обстріли баз США у регіоні, вбивство США очільника загону Аль-Кудс К. Сулеймані у 2020 році, інци-

денти збиття БПЛА обох сторін тощо. Наразі навіть прихід до влади демократів на чолі з Дж. Байденом не позначається на успіхах щодо урегулювання двосторонньої напруженості, тим більше, що проти цього виступають не тільки внутрішньополітичні кола США, але й регіональні супротивники Ірану – Ізраїль та КСА [2, с. 24-27]. Індикатором подальшого розвитку ірано-американських відносин повинно стати поновлення дії Спільного всеосяжного плану дій. Однак попри звітування деяких успіхів у справі перемовин, успішність подальшого розвитку подій є під сумнівами і скоріш за всього у найближчий час ми зможемо спостерігати новий виток напруження на Близькому Сході.

Тегеран продовжує перебувати в конкуренції з Королівством Саудівська Аравія за лідерство у ісламському світі. Водночас це питання дослідники часто пов'язують з так званим сектантським питанням: тобто боротьбою між шийтською та сунітською гілкою ісламу. Розпорошеність шийтських общин по країнам Близького Сходу, де вони найчастіше піддаються утискам, дозволяє Ірану вибудовувати широку мережу про-іранських проксі-сил по всьому регіону [3].

Якщо говорити більш загально, то Іран протидії коаліції арабських монархій Перської затоки, які під головуванням КСА зібрані у Раду співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ). Однак відносини всередині організації не є однозначними. Найбільш послідовними у антиіранській діяльності є Саудівська Аравія та Бахрейн. У той же час ОАЕ дотримуються стратегія стримування Ірану поєднуючи як протидію іранському впливу у регіоні, так і тісні економічні відносини з ним.

Що стосується Кувейту, то завдяки тому, що місцева шийтська меншина тісно вбудована у політичну систему країни Іран не має можливості підтримувати підривну діяльність і зосереджується на нейтральних відносинах. Оман традиційно притримується позицій нейтралітету у конфліктах на Близькому Сході. При цьому ірано-оманські відносини історично є дружніми, а Маскат неодноразово становився посередником у перемовинах Тегерану з монархіями Перської затоки. Ірано-катарські відносини яскраво демонструють діяльність Ірану, направлену на вигреш від напруженості між арабськими монархіями. У 2017 році під час катарської кризи та блокади Катару з боку інших країн Перської затоки Іран підтримав Доху та став гарантом її продовольчої безпеки [8].

Спроби налагодження стосунків, попри загострення регіональної боротьби, відбуваються і між Ер-Ріядом та Тегераном. Так, з березня 2021 по березень 2022 року пройшло п'ять неофіційних раундів переговорів між представниками обох держав за посередництвом Іраку та Оману [8]. Незважаючи на те, що про успішність даних переговорів говорити

ще зарано, однак така тенденція може позитивно позначитися на регіональній стабільності, особливо на фоні можливого відтворення іранської ядерної угоди.

Найбільш загостреними відносини Ірану з Ізраїлем, який націлений на жорстку політику протистояння. Ізраїльське лоббі стало основною причиною виходу США з СВПД у 2018 році та поновлення санкцій в бік Ірану. З 2012 року між країнами розгорнулася «тіньова війна», що спочатку стосувалася лише дій у Лівані та Сирії, але в останні роки розширилася на Ірак, Ємен та морські комунікації [9]. Ізраїль за останнє десятиліття здійснив сотні авіаударів по про-іранським силам у Сирії, також прослідковується його причетність до вбивства іранського фізика-ядерника М. Фахрізаде у 2020 році, низці атак на іранську інфраструктуру, що пов'язана з ядерною та ракетною програмами, атаки протягом 2019-2021 рр. низки іранських суден, що транспортують нафту та зброю у Сирію, нещодавньому вбивстві полковника КВР С. Ходаї у Тегерані [8]. У відповідь Іран через Хезболлу, ХАМАС та Ісламський джихад здійснює ракетні обстріли Ізраїлю, організовує кібератаки на ізраїльську інфраструктуру, а у березні 2022 року атакував балістичними ракетами нібито таємні бази ізраїльської розвідки у Ербілі, Іракський Курдистан [9].

Загалом, націленість Ізраїлю на протистояння з Іраном буде і в подальшому значно впливати на іранські можливості у ядерних переговорах, а також являтися фактором напруги на Близькому Сході. Разом з тим слід відмітити нездатність санкцій США зруйнувати регіональну тактику та позиції Ірану, з огляду на що курс на конфронтацію тільки посилить напругу не надаючи конструктивного варіанту вирішення суперечностей.

Уваги заслуговують відносини Ірану з Туреччиною, що історично мають суперечливий характер. Обидві держави претендують на регіональне лідерство у ісламському світі, їх інтереси перетинаються на Близькому Сході, у Північній Африці, Закавказзі, Середній та Південній Азії. Однак, незважаючи навіть на те, що Туреччина є союзником США по НАТО, стан ірано-турецьких відносин концентрується не на протистоянні, а скоріш на конкуренції та співробітництві. Туреччина та Іран є важливими торговельними партнерами один для одного завдяки наявності спільного кордону, з огляду на що Анкара позитивно відноситься до ядерної угоди та зняття санкцій з Ірану [19].

Спільна підтримка палестинських організацій у протистоянні з Ізраїлем позитивно позначилася на стані двосторонніх відносин у 2010-ті рр. Однак громадянська війна у Сирії та займання протилежних позицій не дають можливості Анкарі та Тегерану виступати у якості ситуативних союзників. При цьому співробітництво продовжується, що

можна бачити на тлі Астанінського процесу стосовно конфлікту у Сирії, в якому беруть участь обидві держави. Позитивним у двосторонніх відносинах є й спільна проблема у вигляді курдського питання. Обидві країни співпрацюють у питанні протидії радикальним курдським організаціям. При цьому за останні кілька років ситуація знов зазнала змін. Суперництво між Туреччиною та Іраном у Сирії та Іраку зумовило налагодження відносин Анкари з Ізраїлем та монархіями Перської затоки [11].

Розкриття декількох мереж іранських розвідників також можна віднести до індикатора загострення двосторонніх відносин, що можливо пов'язано з майбутньою операцією у Сирії [10].

Таким чином ірано-турецькі відносини характеризуються поєднанням співробітництва та конкуренції, що ґрунтуються на власних регіональних інтересах.

На Південному Кавказі Іран стикнувся зі збільшенням впливу Азербайджану, який тісно співпрацює з Туреччиною та Ізраїлем. Підтримка Іраном Вірменії як балансиру діяльності Азербайджану, що однак мало прояв здебільшого в економічній та дипломатичній сферах, не мало свого успіху в контексті силового рішення Азербайджаном у 2020-21 рр. карабахського конфлікту. Напруга у двосторонніх відносинах особливо мала виявлення восени 2021 р., коли Іран сконцентрував на кордоні з Азербайджаном свої війська для проведення військових навчань. Окрім цього не слід забувати про традиційну загрозу Азербайджану у вияві гіпотетичних можливостей підтримання Баку азербайджанського сепаратизму у прикордонних регіонах Ірану. У сукупності з інтенсифікацією відносин Баку з Тель-Авівом такий стан речей стоїть на заваді налагодженню двосторонніх відносин та є фактором загрози для ІРІ [3].

Підхід Ірану до Центральної Азії останні 30 років зосереджувався на збереженні статусу-кво та уникненні будь-яких конфліктів інтересів з РФ та КНР. Однак незважаючи на слабку представленість у даному регіоні, Іран продовжує потенційно являтися точкою сили, яка зможе перехопити вакуум впливу. І це можливе завдяки наближеності Ірану до регіону та його здатності допомогти зміцнити місцеві сили у їх боротьбі в першу чергу з терористичними ісламськими угрупованнями, тобто стати фактором стабільності регіону [2, с. 126].

Співробітництво традиційно продовжується у першу чергу з етно-культурно та релігійно спорідненим Таджикистаном. Країна межує з Афганістаном, що обумовлює значну терористичну загрозу. У квітні 2021 року Тегеран та Душанбе домовилися щодо створення спільного оборонного комітету, що значно посилює двостороннє співробітництво у сфері регіональної безпеки та може у подальшому стати трампліном для створення аналогічних форм взає-

модії між Іраном та іншими центральноазіатськими країнами [14].

Окремою точкою інтенсифікації взаємодії Тегерану з країнами Центральної Азії може стати діяльність в рамках Шанхайської організації співробітництва, процес вступу Ірану до якої розпочався у вересні 2021 року.

Зниження ролі РФ у Центральній Азії внаслідок російсько-української війни може призвести до перехоплення ініціативи Іраном та збільшення його ролі у якості політичного, економічного та безпечного гаранта Центральної Азії. Дана політика добре вписується у концепцію «повороту на Схід», якої додержується президент Е. Раїсі, та дозволяє Ісламській республіці не тільки розширити власний вплив у Центральній Азії але й на цьому фоні збільшити точки взаємодії з КНР [20].

У ще одній дотичній точці напруги – Афганістані – Тегеран дотримується багатозарової стратегії. Так, він підтримував та розширював свій вплив на центральний уряд Афганської республіки, використовував м'яку силу та встановив тісні контакти з збройними формуваннями шиїтських та персомовних меншин Афганістану. Свою діяльність Тегеран спрямовував на протидію радикальним сунітським угрупованням (Ісламська держава – провінція Хорасан, Аль-Каїда, Талібан). Також плідною співпрацею була боротьба з наркотрафіком на ірано-афганському кордоні.

Важливим провідником іранського впливу може стати Бригада Фатеміюн, яка набирається з-поміж афганських біженців-шиїтів у Ірані, а також представників хазарейської шиїтської меншини у Афганістані. Бригада бере свій початок ще у 1980-ті рр., коли вона використовувалася під час ірано-іракської війни, а згодом у громадянській війні в Афганістані. З 2012 року Фатеміюн активно використовувалася у ході наступних бойових дій спочатку проти різнобарвної сирійської опозиції, а згодом проти ІДІЛ у якості мобільного бойового з'єднання, яке воювало в найкритичніших точках бойового театру дій [17, с. 13-14]. Однак з літа 2021 року з виводом військ США з Афганістану та захопленням значної частини території Талібаном, Бригада стає важливим інструментом впливу Тегерану у країні. Зі різними джерелами, Іран вже перекинув певну кількість бійців Фатеміюн до Афганістану. І хоча відносини Ірану з Талібаном дещо пом'якшилися за останні роки, Бригада Фатеміюн може виступати посередником та медіатором впливу та підтримки Тегерану на шиїтську меншину в Афганістані, що становить від 9 до 10% населення Афганістану та традиційно має погані відносини з Талібаном [12]. Іран є зацікавленим у збереженні стабільного Афганістану і лише подальші дії Талібана можуть визначити ким він є для Тегерану: сусідом чи ворогом.

Таким чином ми можемо бачити, що геополітичне положення Ірану є досить складним через наявність значної кількості супротивників та опонентів, а також нестабільних зон навколо країни. Разом з тим Іран має широкі можливості для розширення свого впливу як традиційним шляхом дипломатичних, економічних та військових відносин, так і варіантом просування гнучкої стратегії підтримки про-іранських організацій задля стримування своїх ворогів. Разом з тим варто відзначити, що в останній час геополітичні позиції Ірану є досить неоднозначними через ситуативність перебігу процесів на Близькому Сході.

Відносини України з Ісламською Республікою Іран є досить суперечливими та недостатньо розвинутими через низку факторів, хоча їх перспективність не викликає питань.

Дипломатичні відносини між двома країнами були налагоджені у січні 1992 року. Того ж місяця у Києві почало свою діяльність іранське посольство, а у жовтні 1992 р. українська дипломатична установа була відкрита у Тегерані.

Базовим документом для двосторонніх відносин між Україною та Іраном стала Декларація про співробітництво між Україною та Ісламською республікою Іран, що була підписана президентами обох держав у Тегерані 26 квітня 1992 р. Загалом, слід відзначити, що договірно-правова база співробітництва між країнами у різних галузях нараховує близько 37 чинних документів, з яких 9 є міждержавними, 10 – міжурядовими, та 18 є міжвідомчими.

Торгівельні відносини стали основою двосторонніх контактів і активно розвивалися протягом 2000-х рр. Визначною особливістю їх є переважання експорту українських товарів до Ірану над імпортом з останнього. Двостороння співпраця стосувалася переважно продукції сфер сільського господарства, машинобудування, металургії, паливно-енергетичної та інфраструктурної [1].

Так, якщо у 2001 р. обсяг товарообігу між Іраном та Україною складав приблизно 165 млн. дол. США, то у 2012 році цей обсяг досяг відмітки у 1 232 млн. дол. США. Однак вже у 2013 році через вплив міжна-

родних санкцій двосторонній товарообіг скоротився майже вдвічі.

Натомість, під час часткового знаття обмежень у 2015-2018 рр. товарообіг між країнами поступово зростає. Так, за підсумками 2015 р. товарообіг між країнами становив 564 млн. дол. США, у 2016 році – 745 млн. дол. США., що давало змогу Ірану входити у топ-10 країн з найвищими показниками зовнішньоторговельного обігу з Україною.

Однак внаслідок відновлення санкцій до Ірану у 2018 р. товарообіг між країнами скоротився до 436,2 млн. дол. США, а у 2019 р. до 263,7 млн. дол. США. У 2020 році товарообіг між країнами склав 307,07 млн. дол. США. А у 2021 р. відбувся стрибок більше ніж у два рази, товарообіг склав 723,7 млн. дол. США. А отже як ми бачимо за таблицею 1 двосторонній товарообіг майже досягнув позначки 2014 та 2016 року.

Основою українського експорту наразі є сільськогосподарська продукція та харчові товари. Експортуються також неохоплені санкціями частини газотурбін та локомотивів. Серед іранських товарів, що не охоплені санкціями, залишаються ліки та сухофрукти, у той час як предмет особливої зацікавленості України – енергоносії – внаслідок санкцій був заблокований [6]. Однак, слід зазначити, що ті торгівельні можливості, що існують під час дії санкцій також не реалізовані повністю. Так, під міжнародні санкції не підпадають сільськогосподарська та продовольча продукція, за словами українського посла у Ірані Сергія Бурдиляка потенціал іранського ринку сільського господарства для української продукції може сягати до трьох мільярдів [5].

При цьому варто відзначити, що більшість товарів традиційно реекспортується через треті країни, причиною чого є відсутність прямих каналів міжбанківського розрахунку.

Перспективною сферою взаємовідносин могла б стати військово-технічна галузь та сфера атомної енергетики. Однак через тиск з боку США та санкції цей напрям було згорнуто ще у 1990-тих – на початку 2000-х рр.

Таблиця 1

Об'єм експорту та імпорту України з ІРІ у 2012-2021 рр.

Рік	Експорт, тис. дол.	Імпорт, тис. дол.	Загальний об'єм тис. дол.
2012	1164712,6	67399,8	1232112,4
2013	793924,7	83686,8	877611,5
2014	703421,7	52954	756375,7
2015	533571,2	30517,3	564088,5
2016	705165,5	39952,2	745117,7
2017	552584,7	70059,9	622644,6
2018	433092,6	53854,8	486947,4
2019	214727,4	48956,2	263683,6
2020	258846,4	48219,3	307065,7
2021	624949,3	98775,5	723724,8

Складено авторами за матеріалами: [1]

Розвиток взаємовідносин у транспортній сфері стосується у першу чергу проекту розбудови транспортної мережі Європа – Кавказ – Азія (ТРАСЕКА), що передбачає контейнерні вантажоперевезення з Індії по маршруту Іран-Азербайджан-Грузія-Україна-Польща-країни ЄС [1]. Перспективною є також долучення до ініціативи Перська затока – Чорне море, що може поєднати транспортний коридор за маршрутом Індія – Іран – Кавказ – Чорне море.

Значний потенціал мають ідеї щодо можливості постачання нафти та газу на європейський ринок через Україну, однак на даний момент ці сподівання не знайшли свого відображення у реальності [4].

Значно гальмує двосторонні відносини й політична сфера. Тісні зв'язки як України з США, так і Ірану з РФ зумовлюють відсутність політичної волі щодо розширення двосторонніх контактів. Таке дистанціювання особливо спостерігається на міжнародній арені у відсутності взаємної підтримки в голосуваннях в ООН. Попри це в період 2015-2017 рр. були налагоджені взаємні офіційні візити різного рівня. У 2016 році було прийнято Стратегічне бачення України щодо відносин з Іраном, що ґрунтується на трьох принципах:

- Дружній характер стосунків обох держав;
- Недопущення втручання та перешкоджання співробітництву з боку третіх держав;
- Взаємна зацікавленість: Ірану як гаранта енергетичної безпеки України, України як гаранта продовольчої безпеки Ірану.

Разом з тим через поновлення санкцій відбулося зниження активності двосторонніх контактів на офіційному рівні, що робить положення Стратегічного бачення неактуальним [4].

8 січня 2020 р., внаслідок помилки іранських ППО, над Тегераном було збито український літак. 167 пасажирів та 9 членів екіпажу загинули. Цей трагічний інцидент негативно позначився на відносинах між державами, хоча обидві сторони продовжують вести конструктивний діалог.

Вторгнення РФ до України у лютому 2022 року яскраво демонструє переплетіння інтересів, позицій та подій у міжнародних відносинах, які здавалося б мало пов'язані.

Варто відзначити, що російсько-українська криза та ядерна угода Ірану тісно пов'язані з 2014 року через задіяність в обох випадках США, РФ та ЄС. У 2014 році переговори щодо укладання ядерної угоди з Іраном та роль посередника стали для Росії фактором отримання поступки з боку США щодо власних дій в Україні [7].

У 2022 році на фоні, як зазначають сторони, успішних переговорів щодо поновлення ядерної угоди РФ знову намагається розіграти цю карту за власних інтересів. Так, у березні Москва опублікувала вимогу від США гарантій, що санкцій у від-

повідь на вторгнення в Україну не будуть зачіпати взаємодію РФ з ІРІ після укладання ядерної угоди [19]. З огляду на це сам переговорний процес щодо відновлення СВПД було призупинено, хоча офіційно у причині Тегеран послався на неготовність Вашингтону зняти санкції.

Не зважаючи на намагання Москви використати ядерні переговори для власних цілей, ставлячи інтереси Тегерану під загрозу, останній не прагне до зменшення контактів. Іран на офіційному рівні у цілому тонко підтримав дії РФ в Україні. Верховний лідер та інші високопосадові особи поклали провину за початок війни на США і НАТО, хоча офіційна позиція ІРІ полягає у заклику до дипломатичного врегулювання конфлікту. Іран також утримався при голосуванні у ГА ООН по резолюції, що засуджує вторгнення РФ в Україну [12].

При цьому варто відзначити, що російсько-українська війна оголила відсутність монолітності та протиріччя усередині країни. В той час, як офіційні особи підтримали дії РФ, реформаторські кола, а також середній клас, прості громадяни і навіть деякі консерватори негативно відреагували та засудили вторгнення РФ в Україну [21].

Важливим є також ті перспективи, які відкриваються для Ірану внаслідок російсько-української війни. За умови успішного укладання ядерної угоди, а також введення санкцій на поставки енергоносіїв з Росії, Іран може стати новим постачальником нафти та газу до Європи [29]. Окрім цього ослаблення позицій РФ у Сирії, на Закавказзі та у Середній Азії також надає можливість Ірану збільшити свій геополітичний та економічний вплив у перерахованих регіонах, не відходячи при цьому від підтримання контактів з підсанкційною Москвою. Такий можливий розвиток подій надасть змогу повернути ту ситуацію, що нині склалася у позиціях та відносинах між РФ та ІРІ на 180 градусів. І такий варіант цілком можливий через ситуативність «союзницьких» відносин росіян та іранців та виключний прагматизм тегеранської політики.

Більш того, нормалізування відносин ІРІ з країнами Заходу, зняття частини санкцій дозволяє Україні у майбутні післявоєнні часи, на основі прагматичного політичного курсу налагодити тісні взаємовідносини з Тегераном. Зацікавленість обох країн у певних статтях взаємного експорту та імпорту може стати підвалинами до розширення взаємодії. До цього ж накладається взаємна зацікавленість у підтриманні продовольчої безпеки у регіоні Близького Сходу, а також широке коло перспективної співпраці у політичній, економічній та інших сферах. Для реалізації подібного варіанту подій необхідне усвідомлення та постановка цілей серед владних кіл обох держав і прагматичне дотримання розробленої політики та стратегії обома сторонами.

Висновки. З огляду на вищеперераховане критично важливим є й формування напрямку якісних іранських студій в Україні, враховуючи, що поточний стан навіть суто наукових наробок щодо Ірану в українському дослідницькому полі зовсім не від-

повідає вимогам, а занедбання цього напрямку є основною причиною відсутності конструктивної політики України щодо просування власних позицій у іранському дискурсі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Географічна структура зовнішньої торгівлі України товарами. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 13.05.2022).
2. Жеваго О.К., Пашкевич С.С. Особливості політики Туреччини та Ірану у регіоні Центральної Азії на сучасному етапі // Особливості суспільно-політичного розвитку та модернізаційні процеси у країнах пострадянського простору : матеріали Всеукраїнської наукової конференції з нагоди Дня працівників дипломатичної служби України, 24 грудня 2021. Харків, 2021. С.124–127.
3. Кіяниця, В. В. Становлення та розвиток ірано-американських відносин. *International Relations, Part "Political Sciences"*. 2021. 33 с.
4. Іран. Оцінка української політики у 2019 році. Портал зовнішньої політики. URL: http://fpp.com.ua/zagalna_info/iran/ (дата звернення: 12.05.2022).
5. Посол України в Ірані Сергій Бурдильяк. Урядовий кур'єр. 2018. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/posol-ukrayini-v-irani-sergij-burdilyak-rosiya-rob/> (дата звернення: 11.05.2022).
6. Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Іраном. Посольство України в Ісламській Республіці Іран. 2020. URL: <https://iran.mfa.gov.ua/cooperation/trade> (дата звернення: 02.05.2022).
7. Atay H. How Has Russia Used the Iranian Nuclear Crisis to Achieve Its Goals in Ukraine? IRAM. 2022. URL: <https://iramcenter.org/en/how-has-russia-used-the-iranian-nuclear-crisis-to-achieve-its-goals-in-ukraine/> (дата звернення: 14.05.2022).
8. Assassination of IRGC officer is new phase in Iran-Israel shadow war - analysis. The Jerusalem Post. June 3, 2022. URL: <https://www.jpost.com/middle-east/iran-news/article-708495> (дата звернення: 30.04.2022).
9. Aftandilian G. Israel-Iran Shadow War in Syria intensifies Amid International Developments. Arab Center Washington DC. 2022. URL: <https://arabcenterdc.org/resource/israel-iran-shadow-war-in-syria-intensifies-amid-international-developments/> (дата звернення: 11.05.2022).
10. Fathollah-Nejad M. The Geopolitical Roots of Iran's Economic Crisis. Carnegie. 2020. URL: <https://carnegieendowment.org/sada/83350>
11. Gurbuz M. Turkey's Evolving Policy toward Iran. Arab Center Washington DC. 2022. URL: <https://arabcenterdc.org/resource/turkeys-evolving-policy-toward-iran/> (дата звернення: 22.04.2022).
12. Hassan L. What Is the Fatemiyoun Brigade and Why Does It Make the Taliban Nervous? Frontline. July 20, 2021. URL: <https://www.pbs.org/wgbh/frontline/article/what-is-the-fatemiyoun-brigade-and-why-does-it-make-the-taliban-nervous/> (дата звернення: 30.04.2022).
13. Iran's Playbook: Deconstructing Tehran's Regional Strategy. The Soufan Center. 2019. URL: <https://thesoufancenter.org/wp-content/uploads/2019/06/Iran%E2%80%99s-Playbook-Deconstructing-Tehran%E2%80%99s-Regional-Strategy-by-The-Soufan-Center.pdf> (дата звернення: 21.04.2022).
14. Iran. The World Factbook. CIA. URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/iran/> (дата звернення: 27.04.2022).
15. Mohammadi B. The significance and objectives of the visit by president Assad to Tehran. Strategic Council for Foreign Relations. May 24, 2022. URL: <https://www.scfr.ir/en/politics/143474/the-significance-and-objectives-of-the-visit-by-president-assad-to-tehran/> (дата звернення: 17.04.2022).
16. Phillips J. Iran Escalates Shadow War With U.S., Israel in Latest Missile Attack. The Heritage Foundation. 2022. URL: <https://www.heritage.org/middle-east/commentary/iran-escalates-shadow-war-us-israel-latest-missile-attack> (дата звернення: 19.04.2022).
17. Rome H. Iran in 2021: The Economy. The Iran Primer. URL: <https://iranprimer.usip.org/blog/2021/dec/15/iran-2021-economy> (дата звернення: 17.04.2022).
18. Tabatabai A., Chandler N., Frederick B., Kavanagh J. Iran's Military Interventions Patterns, Drivers, and Signposts. RAND Corporation. 2021. 202 p. URL: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR444-2.html (дата звернення: 09.05.2022).
19. Timeline of Nuclear Diplomacy With Iran. Arms Control Association. 2022. URL: <https://www.armscontrol.org/factsheets/Timeline-of-Nuclear-Diplomacy-With-Iran> (дата звернення: 10.05.2022).
20. Turner D. Iran Eyes Opportunities in Central Asia. New Lines Institute for Strategy and Policy. 2022. URL: <https://newlinesinstitute.org/governance/iran-eyes-opportunities-in-central-asia/> (дата звернення: 12.05.2022).
21. نى اركوا هب هيسور لمح هىلع نابلسح الصا. 2022. URL: <https://www.pishkhan.com/news/260529> (дата звернення: 13.05.2022).

Iryna Panova, Ph.D (Economics), Associate Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University, Svobody sq., 6, Kharkiv, Ukraine, 61022, e-mail: iryana.panova@karazin.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1975-5644>

Oleksandr Zhevaho, Student, V. N. Karazin Kharkiv National University, Svobody sq., 6, Kharkiv, Ukraine, 61022, e-mail: zhevago.alex@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3927-903X>

PROSPECTS OF COOPERATION BETWEEN UKRAINE AND IRAN

Due to a combination of favorable factors, the Islamic Republic of Iran is one of the leading regional states in the Middle East and one of the prominent geopolitical actors on the world stage. Successful location at the crossroads of the East-West and North-South international routes, the presence of significant resource and geopolitical potential allow Iran to form and adhere to its own foreign policy. The state's promotion of its own interests in the Middle East, activities in other parts of the world, development of nuclear, space and missile programs in combination with opposition to the above by Western countries and regional rivals determines Iran's special role in the international arena. The determining factor is that the country has been subject to various types and severity of international sanctions for the past 40 years, and political, ideological and ethno-religious factors limit the traditional possibilities of the country's foreign policy, which is offset by Iran's flexibility. The study focuses on the foreign policy of the Islamic Republic of Iran. The aim of the work is to investigate a set of factors and actions that allow to designate the Islamic Republic of Iran not only as a key regional player in the Middle East, but also as an important geopolitical actor on the world stage. To achieve this goal, the following tasks were set and solved, namely, the current geopolitical problems of Iran were analyzed and further prospects for cooperation between Ukraine and Iran were identified. Methods of analysis and synthesis were used during the study. The special relevance of the study of IRI's position in the international arena is due to the insufficient disclosure of this issue in domestic publications of the expert community. While the example of Iran is interesting in terms of ways and tools to form regional leadership, as well as promoting its own positions around the world in the face of constraints on the part of the world community.

Key words: economic relations, foreign policy, geopolitical problems, cooperation.

REFERENCES

1. Heografichna struktura zovnishnoi torhivli Ukrainy tovaramy. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed: 13.05.2022).
2. Zhevaho, O.K., Pashkevych, S.S. (2021). Osoblyvosti polityky Turechchyny ta Iranu u rehioni Tsentralnoi Azii na suchasnomu etapi. *Osoblyvosti suspilno-politychnoho rozvytku ta modernizatsiini protsesy u krainakh postradianskoho prostoru : materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii z nahody Dnia pratsivnykiv dyplomatychnoi sluzhby Ukrainy, 24 hrudnia 2021*. Kharkiv: 124-127.
3. Kiianytsia, V. V. (2021). Stanovlennia ta rozvytok irano-amerykanskykh vidnosyn. *International Relations, Part "Political Sciences"*, 33.
4. Iran. Otsinka ukrainskoi polityky u 2019 rotsi. Portal zovnishnoi polityky. URL: http://fpp.com.ua/zagalna_info/iran/ (дата звернення: 12.05.2022).
5. Posol Ukrainy v Irani Serhii Burdyljak. Uriadovy kurier. 2018. Available at: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/posol-ukrayini-v-irani-serhij-burdilyak-rosiya-rob/> (accessed: 11.05.2022).
6. Torhovelnno-ekonomichne spivrobitnytstvo mizh Ukrainoiu ta Iranom. Posolstvo Ukrainy v Islamskii Respublitsi Iran. 2020. Available at: <https://iran.mfa.gov.ua/cooperation/trade> (accessed: 02.05.2022).
7. Atay H. How Has Russia Used the Iranian Nuclear Crisis to Achieve Its Goals in Ukraine? IRAM. 2022. Available at: <https://iramcenter.org/en/how-has-russia-used-the-iranian-nuclear-crisis-to-achieve-its-goals-in-ukraine/> (accessed: 14.05.2022).
8. Assassination of IRGC officer is new phase in Iran-Israel shadow war - analysis. The Jerusalem Post. June 3, 2022. Available at: <https://www.jpost.com/middle-east/iran-news/article-708495> (accessed: 30.04.2022).
9. Aftandilian G. Israel-Iran Shadow War in Syria intensifies Amid International Developments. Arab Center Washington DC. 2022. Available at: <https://arabcenterdc.org/resource/israel-iran-shadow-war-in-syria-intensifies-amid-international-developments/> (accessed: 11.05.2022).
10. Fathollah-Nejad M. The Geopolitical Roots of Iran's Economic Crisis. Carnegie. 2020. Available at: <https://carnegieendowment.org/sada/83350> (accessed: 11.05.2022).
11. Gurbuz M. Turkey's Evolving Policy toward Iran. Arab Center Washington DC. 2022. Available at: <https://arabcenterdc.org/resource/turkeys-evolving-policy-toward-iran/> (accessed: 22.04.2022).
12. Hassan L. What Is the Fatemiyoun Brigade and Why Does It Make the Taliban Nervous? Frontline. July 20, 2021. Available at: <https://www.pbs.org/wgbh/frontline/article/what-is-the-fatemiyoun-brigade-and-why-does-it-make-the-taliban-nervous/> (accessed: 30.04.2022).

13. Iran's Playbook: Deconstructing Tehran's Regional Strategy. The Soufan Center. 2019. Available at: <https://thesoufancenter.org/wp-content/uploads/2019/06/Iran%E2%80%99s-Playbook-Deconstructing-Tehran%E2%80%99s-Regional-Strategy-by-The-Soufan-Center.pdf> (accessed: 21.04.2022).
14. Iran. The World Factbook. CIA. Available at: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/iran/> (accessed: 27.04.2022).
15. Mohammadi B. The significance and objectives of the visit by president Assad to Tehran. Strategic Council for Foreign Relations. May 24, 2022. Available at: <https://www.scfr.ir/en/politics/143474/the-significance-and-objectives-of-the-visit-by-president-assad-to-tehran/> (accessed: 17.04.2022).
16. Phillips J. Iran Escalates Shadow War With U.S., Israel in Latest Missile Attack. The Heritage Foundation. 2022. Available at: <https://www.heritage.org/middle-east/commentary/iran-escalates-shadow-war-us-israel-latest-missile-attack> (accessed: 19.04.2022).
17. Rome H. Iran in 2021: The Economy. The Iran Primer. Available at: <https://iranprimer.usip.org/blog/2021/dec/15/iran-2021-economy> (accessed: 17.04.2022).
18. Tabatabai A., Chandler N., Frederick B., Kavanagh J. Iran's Military Interventions Patterns, Drivers, and Signposts. RAND Corporation. 2021. 202 p. Available at: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA444-2.html (accessed: 09.05.2022).
19. Timeline of Nuclear Diplomacy With Iran. Arms Control Association. 2022. Available at: <https://www.armscontrol.org/factsheets/Timeline-of-Nuclear-Diplomacy-With-Iran> (accessed: 10.05.2022).
20. Turner D. Iran Eyes Opportunities in Central Asia. New Lines Institute for Strategy and Policy. 2022. Available at: <https://newlinesinstitute.org/governance/iran-eyes-opportunities-in-central-asia/> (accessed: 12.05.2022).
21. نىاركووا هب هىسور لم ح هىلع نابلسطحاالصا. 2022. Available at: <https://www.pishkhan.com/news/260529> (accessed: 13.05.2022).

*Стаття надійшла до редакції 25 квітня 2022 р.
Стаття рекомендована до друку 25 травня 2022 р.*